

A SOPRONI EVANGÉLIKUS HITUDOMÁNYI KAR MEGSZÜNTETÉSE ÉS A BUDAPESTI EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI AKADEMIA MEGSZERVEZÉSE¹

1950-ben a magyarországi államszocialista kormányzat elhatározta, hogy a római katolikus, református és evangélikus lelképásztörök képzése a továbbiakban nem folyhat állami egyetemi keretben, ezért a Sopronban működő evangélikus hittudományi kart néhány hónap alatt le kellett választani a Pécsi Tudományegyetem szervezetéről és megszervezni egy (névleg) egyházi fenntartású lelkészképző intézményt, az Evangélikus Teológiai Akadémiát. A folyamat fontos részét tette ki a tanári kar kiválasztása, amelyet Karner Károly dékán visszaemlékezésének közreadásával szeretnék bemutatni. E forrás egyfelől jól összefoglalja az 1950 ősztől lejátszódott eseményeket, másfelől felismerhető benne az a cél, hogy alátámassza Jánosy Lajos professzor elbocsátásának jogszerűségét, így bár keletkezett, mégis beilleszthető Jánosy 1956/1957-ben zajló egyházi rehabilitációs eljárásába is.

Kulcsszavak: Evangélikus Teológiai Akadémia, intézményalapítás, tanszék, egyetemes közgyűlés, egyetemes presbitérium, rehabilitációs eljárás

THE CLOSURE OF THE LUTHERAN FACULTY OF THEOLOGY IN SOPRON AND THE ESTABLISHMENT OF THE LUTHERAN THEOLOGICAL ACADEMY IN BUDAPEST. In 1950, the state socialist government of Hungary decided that the education of Roman Catholic, Reformed and Lutheran pastors could no longer be provided within the framework of the state universities, so the Evangelical-Lutheran Faculty of Theology in Sopron had to be separated from the University of Pécs within a few months and a (nominally) church-funded pastoral education institution, the Evangelical-Lutheran Theological Academy, had to be organised. An important part of this process was the selection of the academic staff members, which I would like to present in the memoirs of Dean Károly Karner. This source, on the one hand, provides a good summary of the events that took place in the autumn of 1950, and on the other hand, it was intended to underpin the legality of the dismissal of Professor Lajos Jánosy, and thus, although the document is undated, it can be placed in the context of a church rehabilitation process of Jánosy that took place in 1956/1957.

Keywords: Evangelical-Lutheran Theological Academy, establishment of an institution, department/professorate, general assembly of the national church, presbyterate of the national church

A 20. századi evangélikus lelkészképzés történetében még számos megválaszolandó kérdés van, amelyet érdemes volna a jövőben szisztematikusan feltárni. Még az Evangélikus Teológiai Akadémia 1950. évi megszervezése is azok közé a momentumok közé sorolható, amelyet a maga komplexitásában eddig nem dolgoztak fel, a korszak állami egyházpolitikájának, az evangélikus egyház gazdasági lehetőségeinek, a teológusképzés hagyományainak, a korszak bel- és külföldi utazási lehetőségeinek² és más szempontoknak a figyelembevételével.

Jelen tanulmányban sem terjedelmi okokból, sem az alapkutatások esetlegességei miatt nem vállalom, hogy egymagában pótolni tudom ezeket a hiányokat. Az alapkutatások esetlegességét többek között az okozza, hogy az Evangélikus Teológiai Akadémia irattárát, néhány doboznyi 1950-es évekből gazdasági irat kivételével még nem adták be az Evangélikus Országos Levéltárba. Szerencsére azonban az 1990-es évek elején megbízták az akkor nyugdíjba ment Vámos József teológiai tanárt, hogy írja meg az Akadémia történetét, és akkor ő komoly forrásgyűjtésbe kezdett, de sajnos 1993-ban bekövetkezett halála megakadályozta, hogy az 1959/1960. tanév anyagánál tovább jusson. Az általa összeállított, legnagyobb részben az Akadémia irattári anyagának

¹ Köszönöm Kertész Botond kollégámnak (Evangélikus Országos Levéltár) a kézirat elolvasását.

² Gondolok itt arra, hogy a határszéli Sopron mennyire volt ideális helyszín, miközben a magyarországi evangélikus egyház központja Budapesten volt, és a lelkészutánpótlás szempontjából fontos egyházközségek (Nyíregyháza, Békés megye gyülekezetei) helyezkedtek el az ország túlsó felén.

fénymásolatait tartalmazó „kötetek” bekerültek az Evangélikus Országos Levéltárba, így lehetővé teszik, hogy legalább másolatban hozzá lehessen férni a hiányzó irattári anyaghoz. Emellett a Teológia történetének kutatása során nem szabad a fenntartó, vagyis a Magyarországi Evangélikus Egyház központi szervei, elsősorban az Egyetemes egyházi iroda iratanyagáról sem megfeledkezni.

A Vámos által „közölt”³ iratok között szerepel Karner Károlynak (1897–1984), az újszövetségi tanszék vezetőjének⁴ *Pro memoria az Evangélikus Teológiai Akadémia 1950-ben történt megszervezésére nézve* című emlékirata, amelyben a címnek megfelelően röviden összefoglalja az Akadémia történetének legkorábbi eseményeit.⁵ A forrásértéket növeli, hogy Karner az átalakulás előtt (1949/50. tanév) és után (1950/51. tanév) is dékáni pozícióban volt, hivatalánál fogva pedig részt vett az egyházon belüli döntéshozatalban is. Nehézséget okoz, hogy az irat keltezetlen, így pontosan nem tudjuk, hogy milyen időtávból kellett Karnernek felidéznie a leírt eseményeket. A datálásban azonban segítségünkre van néhány tény: egyfelől a szöveg által említett utolsó dátum 1950. december 1., tehát ennél korábban nem írhatták, másfelől az 1958/59 tanév legelején Karner levelet kapott az egyetemes közgyűlési elnökségtől (Vető Lajos püspök és Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő), amelyben lényegében felmentették a munkavégzés alól, és onnantól kezdve nem tehetett be lábát az Akadémiára, valószínűtlen tehát, hogy az Akadémia irattárára támaszkodó Vámos ezt követően bármilyen írást talált volna tőle.⁶ További segítség, hogy Vámos az 1956/1957. tanév iratait összegyűjtő kötetében közölte ezt az írást, amely arra enged következtetni, hogy azt két céllal írhatták: egyfelől, hogy az egyház kormányzását 1956 novemberében átvevő Ordass Lajos püspök és köre tisztába kerüljön az Akadémia alapításának körülményeivel, másfelől Jánosy Lajos professzor 1956. október 23-án elindított és az egyetemes presbitérium (korabeli szóhasználatnál egyetemes egyháztanács) előtt december 11-én tárgyalt rehabilitálási ügyéhez Karner összefoglalja, hogyan alakították ki az Akadémia alapításakor a tanári kart, és hogyan vált ki ebből Jánosy Lajos.

A *Pro memoria* ugyanis nem tárgyalta átfogóan az Akadémia megszervezésének főbb kérdéseit. Az elhelyezésre nézve röviden azt írta, hogy azt a volt hittudományi kar Sztálin (ma Deák) téri épületének bérbeadásával oldották meg⁷, a fenntartás anyagi alapjai esetében csupán az államsegélyt említette meg és azt, hogy annak összegét az egyezmény a hittudományi kar 1949/50 tanévi költségvetéséhez igazította, de arra már nem tért ki, hogy az augusztus 30-án kötött egyezmény részletesen szabályozta az elkövetkező húsz év állami hozzájárulását is, azzal a nem titkolt céllal, hogy az államsegély folyamatos csökkentésével teljesen egyházi finanszírozásúvá tegyék az Akadémiát⁸ (már ha erre sor kerül, hiszen az 1950-es évek elején az állam és a mögötte álló MDP vezetése is azt tervezte, hogy ennyi idő alatt sikerülni fog teljes mértékben felszámolni az egyházakat Magyarországon).⁹ Szintúgy nem tér ki a szervezeti ügyeket ideiglenesen elrendező 1950. évi szabályzatra, vagy az ún. hatos bizottság munkájára, amely 1951-ben összeállította a szervezeti és működési, illetve az új tanulmányi és vizsgaszabályzatot. Utóbbival kapcsolatban nem került említésre az ötéves tanrend, amelyre először épp 1950/51 tanévben tértek rá, hogy azután néhány

³ Mivel Vámos kéziratait sohasem rendezték sajtó alá, ezért a közlés szó használata némileg eufemisztikus, ennek ellenére használom, mert a lemásolt források kéziratba illesztésében megfigyelhető szerkesztői munka.

⁴ Életrajz: KISS Jenő, *Viszupillantás a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának húsz éves történetére (1923–1943)* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1943), 50–51., ISÓ Gergely, „Annotált névmutató”, In ORDASS Lajos, *Naplóm 1948, 1956–1957*, szerk. ISÓ Gergely (Budapest: Luther Kiadó, 2021), 388.

⁵ VÁMOS József, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia története I–XIV. Kézirat.* [1990–]1993. X. 139–143.

⁶ Karner eltávolítására: ZÁSZKALICZKY Pál, id.: „Ötven éve történt – Dr. Wiczán Dezső, dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő professzorok eltávolítása az Evangélikus Teológiai Akadémiáról”. Keresztyén Igazság, Új folyam 79. sz. (2008): 34–35.

⁷ Az egyház által felállítandó Evangélikus Teológiai Akadémia kérdéseinek rendezése céljából a kormány és a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem között 1950. augusztus 31-én létrejött egyezmény (a továbbiakban Egyezmény) szövegét teljes egészében közli VÁMOS, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia...*, I. 7–12. A bérbeadást a 6–8. pontok tárgyalták: uo. 9–10.

⁸ Egyezmény 2. pont: uo. 7–8.

⁹ VÖLGYESI Zoltán, „A kommunista egyházpolitika szakaszai Magyarországon 1948-tól 1964-ig”, *Mediárium* 5, 4. sz. (2011): 25.

átmeneti év után az 1953/54 tanévben véglegesítsék.¹⁰ Karner elsősorban a tanári kar 1950. évi újjászervezésével foglalkozott. Az emlékiratból kiderül, hogy erre azért volt szükség, mert a hittudományi kar nyolc tanszéke közül három betöltetlen volt, és fenntartóként immár az egyetemes egyházra hárult a feladat, hogy döntést hozzon a tanszékvezetők személyéről. A helyzetet bonyolította, hogy az egyezmény csak hét tanszékvezető bérét fedezte¹¹, így az egyházvezetés feladata nem csupán az üresedésben lévő pozíciók betöltése volt, hanem annak megállapítása, hogy hány tanszéket kívánnak felállítani, milyen tantárgycsoportot rendelnek az egyes tanszékekhez és tovább tudják-e foglalkoztatni a meglévő tanári állomány egészét. Az augusztus 14-én összeült egyetemes presbitérium részéről teljesen logikus döntés volt, hogy a nyolc régi tanszék közül azt az egyet nem kívánta tovább működtetni, amelyhez nem tartozott önálló tantárgycsoport, a 2. újszövetségi tanszéket. Sajnos ez pont a betöltött tanszékek közé tartozott, ezért Kiss Jenő professzor állása veszélybe került, de mivel 61 évesen ő volt a tanári kar legidősebb tagja és szolgálati éveit kitöltötte, ezért nyugdíjazása, illetve óraadóként való visszafoglalkoztatása adott helyzetben egy viszonylag korrekt megoldás lett volna.¹² Az augusztus 14-i döntések ismeretében a Karner Károly vezetése alatt felálló tanári karnak lehetett is ilyen elképzelése, amelyet bizonyít, hogy az augusztus 28-i dékánválasztó ülésen határozatot hoztak erről, illetve az első kurzuslistán Kiss Jenő neve mellett szerepelt az elsőévesek számára tartandó általános bibliaismeret és újszövetségi görög nyelv, illetve az első- és másodév számára tartandó 1. Korinthusi levél-magyarázata óra.¹³ Az ekkor érvényes ideiglenes akadémiai szabályzat az ideiglenes munkavállalók foglalkoztatását a tanári kar (közelebbről a dékán, gondnok és intézetigazgató hármas) hatáskörébe utalta.

Az egyetemes presbitériumnak azonban volt egy másik döntése is, amely a gyakorlati teológiai tanszéket Veöreös Imre intézetigazgatóra bízta. Mivel ez azt jelentette, hogy nem erősítették meg Jánossy Lajos addigi tanszékvezető státuszát, így arra a következtetésre juthatunk, hogy az egyházi vezetés nem csupán arra törekedett, hogy átmentse a tanári állományt az Akadémiára, és csak az anyagi háttér változása jelentette ennek korlátját, hanem át is akarták alakítani a tanári kart. Az augusztus 14-i döntést előkészítő bizottságnak tagja volt Vető Lajos és Dezséry László püspök is, az ő későbbi egyházpolitikai szerepük ismeretében csábító az a gondolat, hogy Jánossyt politikai okokból mellőzték.¹⁴ Ezt a hipotézist támogatja, hogy 1953-ban Veöreös Imre eltávolítása a Lelkésznevelő Intézet éléről összefüggött az Intézet Akadémia alá rendelésének szándékával és Veöreös lemondását egy 1953. április 16-án este lefolytatott „tárgyalás” előzte meg, amelyen rajta kívül csak az akkori dékán, Pálffy Miklós vett részt a tanári karból, az egyházvezetés részéről viszont jelen volt Vető püspök, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő és Grünvalszky Károly egyetemes főtitkárhelyettes.¹⁵ Veöreöst akkor erősen kritizálta ez az egyházvezetés, többek között azért, mert éves jelentéseiben túl sok figyelmet szentelt a Lelkésznevelő Intézet 1951. évi Budapestre költözése közbeni és utáni problémákra és nem hangsúlyozta eléggé az állami és az egyházi vezetőség felől

¹⁰ Tanrend: *Evangélikus Élet*, 1950. október 8. 1. o., ETA tanulmányi és vizsgai szabályzata (1951), EHE irattár. ETA kari ülési jegyzőkönyvek, 1952. szeptember 22. 1. pont, uo. 1952. október 1. 1. pont.

¹¹ Egyezmény 1. számú kimutatás, közli VÁMOS, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia...*, I. 12. Egészen pontosan a dékán és hat tanszékvezető béréről van szó, de a dékánok maguk is tanszékvezetők voltak, a kimutatásban szereplő 2800 Ft-os havi bérükbe beleszámított a tanszékvezetőnek járó havi 2200 Ft-os fizetés is.

¹² Kiss életkorára: KISS, *Visszapillantás...*, 49. A viszonylag szót az indokolja, hogy az egyetemi tanárok 70 éves korukig teljesíthettek szolgálatot. Ehhez lásd a pécsi egyetem rektorának 1950. augusztus 31-én kelt levelét az egyetemes közgyűlés elnökségéhez. EOL II.A.1. 1114/1950., közli: VÁMOS, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia...*, I. 25. A fentieket, így a *Pro memoria* állítását némileg árnyalja, hogy Kiss két, augusztus 7-én, illetve 8-án Groó Gyula egyetemes főtitkárhoz, illetve Reök Iván egyetemes felügyelőhöz írt levelében is azt írja, hogy „még legalább négy év” szolgálati ideje volna. EOL II.A.1. 1031/1950.

¹³ EHE irattár. ETA kari ülési jegyzőkönyvek, 1950. augusztus 28. 4. pont, uo. 1950. szeptember 12. 13. pont.

¹⁴ Állami nyomást említ ISÓ 2021. 385.

¹⁵ EOL VI.A.5. Iktatott iratok 285-2/1953.sz.

érkező segítség jelentőségét.¹⁶ Szintén politikai okai voltak Wiczián Dezső, Karner Károly és Sólyom Jenő professzorok 1958. évi, mindhárom esetben egyik napról a másikra történt eltávolításának.¹⁷ Nem lenne meglepő, ha Jánossy is ennek a tisztogatásnak lett volna az első áldozata.

Csakhogyan volt egy nagyon fontos különbség, ami Jánossy ügyét egyedivé tette, mégpedig az, hogy 1956-ban, amikor az októberi forradalom következtében lemondott az előző években hitelét veszített egyházi vezetőség, és a rehabilitált Ordass Lajos és Túróczy Zoltán püspökök kísérletet tettek a korábbi évek törvénytelen ségeinek felszámolására, a Teológia tanári kara, amely támogatta Kiss Jenő és az 1955-ben elküldött Ferdinánd István rehabilitációját, sőt az akkor már elhunyt volt tanártársuk, Budaker Oszkár emlékét is megkövették az őt ért méltánytalanságok miatt, amelyek 1949. évi nyugdíjazásához vezettek, Jánossy rehabilitációs kérelmét elutasította, pontosabban csak nyugdíja felemelését volt hajlandó elvi síkon támogatni.

Mi vezethetett a tanári kar ezen döntéséhez? Jánossy 1956. október 23-án írta meg a kérvényét, ez utólag nézve csak első látásra tűnik kiváló helyzetfelismerésnek, valójában kockázatos lépés volt, amely kizárólag Ordass Lajos, Keken András, Kendeh György, Balikó Zoltán és Kun-Kaiser József lelkészek szeptember-októberi rehabilitációjára alapozott.¹⁸ Való igaz, hogy az Evangélikus Élet október 14-i száma a címlapon adta tudtul, hogy az Ordass püspök ellen 1950-ben meghozott egyházi bírósági ítélet törvénytelen volt, de Jánossy a kérvény megírásakor még nem tudhatta, hogy október 30–november 3. között milyen változások fognak beállni az egyházi vezetésben Dezséry és Vető püspökök lemondásával és Ordass Lajos püspöki székbe történt visszatéréssel.¹⁹ Jánossy, mivel az október 23-án regnáló egyházvezetésben korábban már csalódott, már levele elején egyértelmű sértettségének adott hangot, amiért őt még nem rehabilitálták – 1956. október 23-át írtunk ekkor – pedig az ő esete „annál nagyobb és kirívóbb”, mivel előzetes állami intézkedés nélkül, kizárólag az egyetemes egyház követte el. Konkrét elkövetőt csak kettőt nevezett meg, Dezséryt, aki társaival és „kollaborásaikkal” „terror-akciót” szerveztek ellene, illetve Vetőt, aki életveszélyes fenyegetéseket közölt vele.²⁰ Jánossy szerint a fentiek miatti kényszer hatására mondott le 1950. október 10-én, bízva az egyetemes egyház azon ígéretében, hogy a teológiai tanári státusszal fizetés szerint is egyenrangú állást fog kapni. Mivel ez nem történt meg, Jánossy a rendelkezési állomány utolsó napján, 1950. november 30-án – tehát egy nappal azelőtt, mielőtt Karner szavaival élve kivált a lelkésznevelés szolgálatából – visszavonta lemondását és 1956-ban erre hivatkozva kérte, hogy elfoglalhassa katedráját, valamint azonnali és teljes anyagi kárpótlást (a nyugdíja és a professzori fizetés közötti különbözet megtérítését) várt el 1950. október 1-ig visszamenőleg, évi 5 % kamattal, továbbá, hogy az egyház költségére költöztessék Sopronból Budapestre és ott lakhatást biztosítsanak neki.²¹

Jánossy ezt követően élénken figyelte a híreket és november 13-án levelet küldött az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöki székébe visszatért Túróczy Zoltánnak is, amelyben egyfelől amiatt fejezte ki megdöbbenését, hogy a november 3-i értekezleten tudomása szerint a régi garnitúra emberei közül is jelen voltak egyesek, másfelől amiatt, hogy az ő rehabilitációs kérvényét nem tárgyalták. A levél további részéből kiderült, hogy épp az lett volna a furcsa, ha megteszik,

¹⁶ Jegyzőkönyv az Evangélikus Lelkésznevelő Intézet Bizottságának 1953. május 26-án tartott üléséről. Közli: Vámos III. 237–240. Az egyik fő kritikus, Dezséry László még Veöreös elbúcsúztatásakor is inkább kritikusan értékelte tevékenységét. Uo. 242–243.

¹⁷ Részletesen ismerteti ZÁSZKALICZKY, „Ötven éve történt...”; SÓLYOM Jenő, „Egy meg nem jelent cikk keletkezésének története: Dr. Sólyom Jenő eltávolítása a Teológiáról”, *Keresztény Igazság, Új folyam* 79. sz. (2008): 38–41.

¹⁸ Ordass Lajos rehabilitációja: *Evangélikus Élet*, 1956. október 14. 1., Keken András és Kendeh György rehabilitálása: uo. 2. Balikó Zoltán visszahelyezése: *Evangélikus Élet*, 1956. szeptember 23. 3., uo. 1956. október 14. 2. Kun-Kaiser visszahelyezése Mezőberénybe: uo. Keken és Kendeh ügyének rendezését Ordass már a Horváth János ÁEH-elnökkel folytatott első, 1956. június 11-i megbeszélésén a saját rehabilitációja ügyéhez kötötte. ORDASS Lajos, *Önéletrajzi írások (folytatás)*. S.a.r.: SZÉPFALUSI István, (Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1987), 497.

¹⁹ ORDASS, *Önéletrajzi írások...*, 570–582.

²⁰ Az 1956. december 5-én kelt beadványához tartozó mellékletben a névsort kiegészítette Ferdinánd István „egyházellenes »theologiai« irányzatával” is. EOL II.A.1. ad 890/1956.

²¹ EOL II.A.1. 890/1956.

ugyanis a levelet csak november 3-án küldték el Sopronból, de Jánossy azon megjegyzése, hogy tértivevényes ajánlott levelet küldött, arra enged következtetni, hogy elvárta a posta gördülékeny működését a szabadságharc idején is. Jánossy felindultságát talán az jellemzi legjobban, hogy az október 23-i levélben súlyosabbnak mondja ügyét Ordass Lajosénál, aki csaknem két évig ült börtönben, vagy Keken Andrásénál és Kendeh Györgyénél, akiket 1950-ben az ÁVH Andrassy úti börtönében vallattak, és a november 13-án írt levélben olyasvalakinek panaszkodik arról, hogy „szinte már egyedüli teljes jogfosztottja” az egyháznak, akit 1945-ben a népbíróság tíz év fegyházra ítelt, és bár 1946-ban szabadult, de amnesztiát csak 1948-ban nyert, 1952-ben pedig állami nyomásra nyugdíjaztak.²² Ordass püspök is megjegyezte, hogy november 30-i személyes találkozásuk alkalmával Jánossy nagyon türelmetlen volt, s túlzó módon bejelentett rehabilitációs kérelmének ügyét órákon belül szeretne volna elintéztetni.²³

Érdekes észrevétele viszont az október 23-i levélnek, hogy Jánossy nem sejtett semmiféle állami nyomást eltávolítása mögött, azt egyházon belüli leszámolásként könyvelte el. Karner szerint is az egyházra bízta a volt professzorok alkalmazását és a szervezeti kérdésekről a hatos bizottság (Szabó József, Dezséry és Vető püspökök, Groó Gyula egyetemes főtitkár, Karner Károly dékán, illetve Veöreös Imre intézetigazgató) döntött. Itt Karner a saját állítása szerint megpróbált érvényt szerezni a hittudományi kar tanárai által felterjesztett azon kérésnek, hogy mindenkit vegyenek át, de mindenki más ellene szavazott.²⁴ Kérdés, hogy Karner mennyire ragaszkodott Jánossyhoz, hiszen az ő esetében fel sem merült, hogy óraadóként tovább lehetne foglalkoztatni. Az emlékirat szerint Jánossy mellőzését többségi határozattal mondta ki a bizottság, amelyben 4:2 arányban többségben voltak az egyetemes egyház képviselői a tanárokkal szemben. A Jánossy ellen felhozott indokok közül a lelkeszi kar bizalmatlansága egyértelműen olyan vád, amelyet Budapesten fogalmazhattak meg, de a dékáni működéssel szembeni bizalmatlanság mögött is lehet szó az egyházvezetés és Jánossy közti problémákról. Azonban az ifjúság és a tanári kar bizalmatlansága egyértelműen olyan indokok, amelyeket a tanári kar jelen lévő képviselőinek kellett megfogalmazniuk. A hallgatók ugyan a tanári kartól függetlenül is írtak az egyetemes elnökségnek, de arra csak később, szeptember-október fordulóján került sor.

Jelen tanulmánynak nem feladata, hogy ellenőrizze a Jánossyval szemben megfogalmazott kifogások valóságtartalmát. Ezek elsősorban a hittudományi kar történetéhez tartoznak.²⁵ A számunkra fontos tény most pusztán az, hogy a tanári kar, de legalábbis régi soproni kollégái (Karner, Wiczián és Sólyom professzorok) és Jánossy Lajos között komoly ellentét alakult ki 1950-re, amely ahhoz vezetett, hogy előbbiek 1956-ban és 1957-ben is mindent megtettek azért, hogy Jánossy ne térhessen vissza. Az 1956. december 7-i tanári kari ülésen Sólyom Jenő (aki ekkoriban az egyházjogot tanította a Teológián) részletesen levezette, hogy Jánossy restitúciós igénye nem állta meg a helyét, mert nem iktatták be és nem kapott díjlevelet, illetve ezt követően szabályosan töltötték be a gyakorlati teológiai tanszéket Pröhle Károly megválasztásával. Ezt az előterjesztést Wiczián Dezső dékánnak kellett ismertetnie a december 11-i egyetemes presbitériumi ülésen. A biztonság kedvéért a dékán Karner Károllyal és Sólyom Jenővel együtt még egy nyilatkozatot is megfogalmaztak, amelyben részletesen kifejtették, miért nem tudnának együtt dolgozni Jánossyval.²⁶ Ennek segítségével elérték, hogy noha Túróczy Zoltán püspök kiállása²⁷ révén a

²² A géppel írt, de kézzel írt aláírást nem tartalmazó levelet fénymásolatban közli VÁMOS, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia...*, X. 132–133. Az Ordass püspök elleni koncepció perre: ISÓ, „Annotált névmutató”, 315–316. Keken András és Kendeh György vallatására: ORDASS, *Önéletrajzi írások...*, 497.

²³ ORDASS, *Naplóm...*, 143.

²⁴ Reök Iván egyetemes felügyelőhöz 1950. augusztus 26-án írt levele szerint emiatt nem is járult hozzá a határozathoz és a lelkeszképző bizottság jegyzőkönyvében is rögzítette a különvéleményét. EOL II.A. 1. ad 995/1950.

²⁵ A hittudományi kar történetéről 1943-ban Kiss Jenő írt egy összefoglaló munkát (KISS, *Visszapillantás*), a II. világháború utáni évek feldolgozása azonban ismereteim szerint még nem történt meg.

²⁶ A nyilatkozat alá nem írt példánya: EOL II.A.1. ad 894/1956.F. Az aláírt példány EHE irattár. ETA 89/1956–57.sz., közli VÁMOS, *Az Evangélikus Teológiai Akadémia...*, X. 137–138.

²⁷ Túróczy elismerte, hogy Jánossyt biztatási kár érte, ugyanis 1950. október 10-én csak azért lépett vissza, mert Vető Lajos püspök megígérte neki, hogy az egyház gondoskodni fog számára tudományos állásról, amelyet nem tartott be, emellett a tanári kar panaszíratával szemben is kifogást emelt. EOL II.A.1. 907/1956.

presbitérium elismerte, hogy Jánossynak joga van kérni az 1950. évi választás végrehajtását, vagyis katedrája elfoglalását, de ha ezt kéri, akkor ki fogják vizsgálni az ellene felhozott panaszokat is.²⁸ A presbitériumi jegyzőkönyvi kivonat és a volt kollégák nyilatkozata utóbb eljutott Jánossyhoz is, és bár 1957. április 7-én részletes cáfolatot készített, a tanári kar elutasító álláspontja később sem változott.²⁹ Fentiek következtében több, mint valószínű, hogy Jánossy Lajosnak az Evangélikus Teológiai Akadémiáról való 1950. évi eltávolítása és tanári karrierjének e módon való megtörése nem állami kívánságra történt, hanem tisztán egyházon belüli hatalmi harcok és szakmai nézeteltérések következménye volt, amelynek során a tanári kar egyes tagjai a szakmai okokra hivatkozva egyértelműen az eltávolításban voltak érdekeltek.³⁰

Az alábbi forrásközlés a *Pro memoria* Vámos József által közölt másolaton alapul, mivel a dokumentum eredeti példányára még nem sikerült rábukkannom, azt valószínűleg az Evangélikus Hittudományi Egyetem irattára őrzi, ugyanis Vámos József elsősorban az Egyetem jogelődje, a Teológiai Akadémia irattárára támaszkodott dokumentumgyűjteménye összeállításakor. Mivel Vámos nem átgépelte, hanem fénymásolta az iratot, ezért így is megállapítható, hogy a *Pro memoria* öt gépelt oldalt tesz ki. A gépelés során gyakran alkalmaztak rövidítéseket, a hittudományi, teológiai, protestáns, egyetemes stb. szavakat következetesen rövidítették az első egy-két előfordulástól eltekintve. A presbitérium szót minden esetben presbiteriumnak írták, annak ellenére, hogy az írógépen volt é-betű is. A szöveg fogalmazványának tűnik, ugyanis már a gépelés során is javítottak elütéseket, illetve később legalább egyszer tollal is korrigálták a szöveget, illetve a *vallástudományi* szó géppel történt javítása és a *váltott ki maga ellen* szavak beszúrása valószínűsíti, hogy volt egy másik, írógépes korrektúrakör is. Az átírás során a rövidítések feloldását következetesen kapcsos zárójelbe tettem, a javításokat, betoldásokat minden esetben jegyzeteltem, ahol a másolat minősége lehetővé tette, ott a kijavított szót is leírtam a jegyzetbe.

A forrás közzlése előtt idéznénk néhány mondatot Fabiny Tibor 1990. február 26-án tartott előadásából³¹.

„Az [Evangélikus Teológiai] Kar fennállásának huszonöt éves jubileumán, 1948. június 29-én még ünnepi köszöntőt mondott az egykori kiváló diák, Scholz László lelkész, a Magyar Evangélikus Lelkeszek Egyesületének elnöke. [...] A nagy próbatétel ezután következett. Az 1949/50 tanév volt a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Hittudományi Karának utolsó esztendeje. Mintegy jelképes, hogy az előző évtizedek két szellemóriása közül idős Pröhle [sic!] Károly ekkorra vonult nyugalomba, Podmaniczky Pál pedig a tanévnyitót követő nap költözött el az élők sorából. A fordulat évében és az azt követően bekövetkezett letartóztatások, internálások és erőszakos változások megrázták az egész magyar kereszténységet, benne a magyar lutheranizmust. Az egyházi iskolák államosítása, Ordass püspök koncepciók pere és börtönbüntetése, majd 1950. április 1-én történő egyházi elmozdítása erős hatással volt a soproni fakultás tanárainak és hallgatóinak az életére is. Az egyházpolitikai feszültség napról napra nőtt. Az 1950. augusztus 25-i rendkívüli kari ülésen a dékán már azt jelentette, hogy az ülés összehívását a vallás- és közoktatásügyi miniszter most érkezett 1404. számú július 1-én kelt rendelete tette szükségessé. Ez arról értesítette a Kart, hogy a soproni fakultás összes nyilvános rendes tanárát, intézeti tanárát, tudományos munkaerőit [és minden más alkalmazottját] azonnali hatállyal felmenti és rendelkezési állományba helyezi.”

Forrásközlés

²⁸ Uo. Az egyetemes presbitérium ezen az ülésen Jánossyét beleértve 12 rehabilitációs ügyet tárgyalt (Jkv. 6. pont. Jánossyé a 6/12. alpont volt).

²⁹ EOL II.A.1. 3/1957. Ordass Lajos a Wiczán Dezső dékánnal való 1956. december 8-i megbeszélésről írta azt, hogy „hűvös lehet” érintette meg, mert az erre a Jánossyval szembeni, mostanáig sem csituló ellenérzésekre utalhatott. ORDASS 2021. 149.

³⁰ Az állam ebben az ügyben jelen tudásom szerint legfeljebb abból a szempontból lehetett tényező, hogy az egyházi vezetés nem szeretne volna, ha a frissen megszervezett és az államsegélytől függő Akadémián 1950 őszén bármiféle nagyobb gond adódik, mert az rossz hírt keltette volna a lelkészképző intézményeknek.

³¹ FABINY Tibor, „Evangélikus Teológiai Fakultás Sopronban 1923–1950”, In *Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken*, szerk.: UJVÁRY GÁBOR, Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 13 (Budapest: ELTE, 1991), 92–94.

1. Az Evangélikus Hittudományi Kart a kormány 1950. augusztus 31. határidővel „leválasztotta” a Pécsi Tudományegyetemről és mint ilyet megszüntette. Ugyanakkor azonban az egyházegyetem elnökségével megállapodást kötött, amelyben az egyház által felállítandó Evangélikus Teológiai Akadémia fenntartására államsegélyül megállapította kb. azt az összeget, amely megfelelt a hittudományi kar utolsó költségvetésének. Ugyanakkor az egyház tulajdonába adta a soproni hittudományi kar könyvtárát és – felmondás biztosításával – ideiglenesen átengedte az egyháznak a Teológiai Akadémia céljára bérleményként a soproni épületet annak berendezésével együtt.

Az 1949/50. tanévben a hittud[ományi] kar 8 költségvetésileg rendszeresített tanszéke közül három is betöltetlen volt: 1./ a D. Dr. Pröhle Károly (1946. tavaszán a korhatár elérése miatt bekövetkezett)³² nyugdíjazás folytán megüresedett és még 1950-ben is³³ üresedésben levő rendszeres teológiai tanszék, 2./ a Dr. Deák János 1949 tavaszán bekövetkezett nyugdíjazása miatt megürült ószövetségi tanszék és 3./ az 1949 szeptemberében Dr. Podmaniczky Pál elhalálózása folytán megürült vallástörténeti és valláspedagógiai tanszék. Ezek közül azonban 1949 tavaszán folyamatban volt az ószövetségi tanszék betöltése Dr. Pálffy³⁴ Miklóssal, a vallástörténeti tanszéket pedig Dr. Ferdinánd István, mint előadó helyettesítette.

Az állammal kötött megállapodás hét tanszék számára biztosította a költségvetési fedezetet. Ez a körülmény a Teol[ógiai] Akadémia megalakulásánál és a tanszékek betöltésének kérdésénél kezdettől fogva súlyos nehézséget jelentett, mert ténylegesen adva volt 2 újszövetségi exegeta (Dr. Kiss Jenő, Dr. Karner Károly), két egyháztörténész (Dr. Wiczián Dezső és Dr. Súlyom Jenő) és egy gyakorlati teológus (Dr. Jánossy Lajos).

Az állammal kötött egyezmény nem kötötte meg az egyházat³⁵ a tekintetben, hogy alkalmazza-e a hittudományi kar addigi professzorait és egyéb alkalmazottait vagy pedig sem. Azokra a professzorokra és alkalmazottakra nézve, akiket az egyház nem vesz át, az egyezményben az állam kötelezettséget vállalt, hogy őket megfelelő nyugdíjban részesíti. Gyakorlatilag az egyház természetesen kénytelen volt számolni a hittudományi kar meglévő személyi³⁶ státusával, beleértve ebbe Dr. Pálffy Miklóst és Dr. Ferdinánd Istvánt is. Ezek mellett azonban számításba jöttek még: Veöreös Imre, mint a Lelkésznevelő Intézet igazgatója, továbbá Pröhle Károly és Dr. Nagy Gyula, akik annak idején pályáztak a rendszeres teológiai tanszékre, de kinevezést nem kaptak.

2. Az egyházegyetem presbiteriuma 1950. június 27-én kimondotta, hogy a hittudományi kar megszüntével felállítja a Teológiai Akadémiát és annak megszervezésére Szabó József püspök elnöklete alatt Dr. Vető Lajos, Dezséry László püspökökből, a hittud[ományi] kar utolsó dékánjából (Karner Károly), Groó Gyula egyetemes főtitkárból és Veöreös³⁷ Imre lelkésznevelőintézeti igazgatóból álló bizottságot alakít³⁸ a Teológiai Akadémia szervezetének és személyi kérdéseinek előkészítésére.

A hittud[ományi] kar professorai már 1950. augusztus elején tartott értekezletükön azt a kívánságukat, ill. kérésüket fejezték ki, hogy az egyházegyetem a hittud[ományi] kar utolsó személyi státusát – beleértve Dr. Pálffy Miklós és Dr. Ferdinánd István tanszékhelyetteseket is – vegye át, ill. válassza meg az újonnan alakítandó Akadémia professoraiul. Ez a megoldás oly módon jöhetett volna létre, hogy az új Akadémián 1 egyháztörténeti tanszék alakul, Dr. Wiczián Dezső pedig – aki

³² Kézzel utólag beszúrt kapcsos zárójelek. A *bekövetkezett* szót eredetileg a zárójel mögé szúrták be utólag, nyelvtanilag azonban a zárójel elé kell illeszteni.

³³ A *még 1950-ben is* szavakat utólag szúrták be egy hullámvonallal olvashatatlaná tett szó helyett.

³⁴ A szövegben *Pálfi*.

³⁵ A szó végi t utólagos javítás, eredetileg tévesen z-betűt gépeltek.

³⁶ Az *m* betű utólag kézzel beszúrva.

³⁷ Utólagos kézi javítás, egy felesleges betű áthúzása.

³⁸ Eredetileg hosszabb szót írtak, de a végén lévő néhány betűt utólagos hullámvonallal olvashatatlaná tették.

az utolsó évben a rendszeres teológiai tanszéket is helyettesítette saját tanszékének ellátása mellett, - átveszi a rendszeres teológiai tanszéket.

Az egyetemes presbiterium augusztus 14-én tartott ülésén az újonnan alakuló Teol[ógiai] Akadémia számára hét tanszék szervezését határozta el: ószövetségi tanszék, újszövetségi tanszék, egyetemes egyháztörténeti tanszék, magyar prot[estáns] egyháztörténeti és egyházjogtani tanszék, rendszeres teol[ógiai] tanszék, gyakorlati teol[ógiai] tanszék és általános vallástudományi³⁹ tanszék. Egyúttal az egyes tanszékek ideiglenes ellátásával addig is, amíg az egyetemes közgyűlés a tanárokat megválasztja, megbízta a következőket: az ószöv[etségi] tanszéken Dr. Pálffy Miklóst, az újszöv[etségi]⁴⁰ tanszéken Karner Károly, az egyetemes egyháztörténeti tanszéken Dr. Wiczján Dezsőt, a magyar prot[estáns] egyháztört[éneti] tanszéken Sólyom Jenőt, az ált[alános] vallástudományi tanszéken Ferdinánd Istvánt; megbízta továbbá a rendszeres teol[ógiai] tanszék ideiglenes ellátásával Pröhle Károly balfi⁴¹ lelkészt, a gyakorlati teol[ógiai] tanszék ellátásával pedig Veöreös Imre lelkésznevelő intézeti igazgatót. A volt hittud[ományi] kar professzorai közül nem kaptak helyettesítési megbízást Dr. Kiss Jenő, aki régebbi szolgálati éveinek beszámításával szolgálati idejét betöltötte, és Dr. Jánossy Lajos.

A presbiteriumnak ezt a határozatát hosszas viták előzték meg. Már az előkészítő bizottságban megbukott a hittud[ományi] karnak az a kérelme, hogy a volt hittud[ományi] kar személyi státusát az egyetemes egyház a fenti formában vegye át. A hittud[ományi] kar dékánja ezzel a javaslattal teljesen magára maradt. Ennek a javaslatnak az elvetése pedig szükségképpen maga után vonta azt a szükségességet, hogy a személyi státusnak egy tagját el kellett ejteni, mert számára a megadott tanszék-keretben nem volt hely. Ezért esett ki a megbízásokból Dr. Kiss Jenő, aki akkor már betöltötte 61. életévét és szolgálati idejét is betöltötte. Ugyanakkor az előkészítő bizottság ragaszkodott ahhoz, hogy a rendszeres teol[ógiai] tanszékre új, jól képzett és erre a tanszékre készülő fiatal erő kerüljön. A gyakorlati teol[ógiai] tanszékre való jelölésnél már a bizottság többségi határozattal elejtette Dr. Jánossy Lajost. Ennél a döntésnél első sorban [sic!] az a széleskörű bizalmatlanság játszott közre, amelyet Dr. Jánossy Lajos váltott ki maga ellen⁴² hittud[ományi] karon három éven keresztül viselt dékáni tiszte idején. Ez a bizalmatlanság kifejezésre jutott az ifjúságnak Dr. Jánossy Lajoshoz való viszonyában, de kifejezésre jutott a tanártársaihoz való viszonyban, valamint⁴³ a lelkési kar széles rétegeiben is.

Az események további folyására nézve legyen szabad rövidség okából azt az áttekintést idéznem, amelyet azok alakulásáról a dékáni jelentésben adtam: „Az aug[usztus] 14-i presbiterium határozata kapcsán főként Dr. Jánossy Lajos egyetemi tanár, részben pedig Dr. Kiss Jenő egyetemi tanár ismételten lépést tett az egyetemes közgyűlés elnökségénél kérve ügyük felülvizsgálását. Végezetül hosszas tanácskozások után az egyetemes közgyűlés elnökségének javaslatára az egyetemes presbiterium szept[ember] 28-án tartott üléséből a következő előterjesztés ment az egyetemes közgyűléshez: létesítsen az egyetemes közgyűlés a Teol[ógiai] Akadémián nyolc tanszéket és pedig oly módon, hogy az aug[usztus] 14-i presbiteriumi határozat megváltoztatásával nem egy, hanem két újszöv[etségi] tanszék létesüljön. Az egyezményhez képest felemelt tanszékek számára a fedezetet a javaslat oly módon biztosította, hogy az egyezményben megállapított hét tanszék rendes⁴⁴ tanári fizetését tanszékenként havi⁴⁵ 200 forinttal, a dékáni tiszteletdíjat pedig ugyancsak havi⁴⁶ 200 forinttal csökkentette, két tanszéknek pedig a betöltését r[end]k[ívüli] tanári minőségben 1500 forintos alapfizetéssel kívánta véghezvinni. A szept[ember] 29-i közgyűlés ezt a

³⁹ Eredetileg *vallástörténeti*. Géppel javítva.

⁴⁰ A szövegben: *újszöv-i*.

⁴¹ Valójában sopronbánfalvi lelkész volt. A balfi lelkési állást Ferdinánd István töltötte be. EOL III.A.3. Egyházmegyék, egyházközségek története. Soproni Felső Egyházmegye. A sopronbánfalvi evangélikus egyházközség története a XX. század első felében 1. o., ill. A balfi evangélikus egyházközség története 1900–1950. 8. o.

⁴² A *váltott ki maga ellen* utólag, géppel beszúrva.

⁴³ Ellőtte géppel kihúzott *de*.

⁴⁴ Ellőtte géppel kihúzva: *fizetését*.

⁴⁵ Utólag kézzel beszúrva.

⁴⁶ Utólag kézzel beszúrva.

javaslatot⁴⁷ el is fogadta és egyhangúlag, közfelkiáltással megválasztotta Dr. Pálffy Miklóst r[endes] tanári, az egyik ú[j]sz[öveltség]i tanszékre Dr. Karner Károlyt r[endes] tanári, a másik ú[j]sz[öveltség]i tanszékre Dr. Kiss Jenőt r[endes] tanári, az egyet[emes] egyháztört[énet]i tanszékre Dr. Wiczián Dezsőt r[endes] tanári, a magyar prot[estáns] egyh[áz]tört[énet]i tanszékre Dr. Sólyom Jenőt r[endes] tanári, végül az ál[talános] vallástudományi tanszékre Dr. Ferdinánd Istvánt r[end]k[ívüli] tanári minőségben. A rendszeres teol[ógiai] tanszékre 32 szavazattal 23 szavazat ellenében a közgyűlés Dr. Nagy Gyula győri diakonissza anyaházi igazgató lelkészt r[end]k[ívüli] tanári minőségben⁴⁸, a gyakorlati teol[ógiai] tanszékre pedig 32 szavazattal 31 ellenében Dr. Jánossy Lajos egyetemi tanárt r[endes] tanári minőségben⁴⁹ választotta meg.

Az egyetemes közgyűlésről Dr. Karner Károly dékán, valamint a tanári kar több tagja a ref[ormátus] teol[ógiai] tanárok balatonfüredi értekezletére utazott, hogy ott a ref[ormátus] testvérekkel tárgyaljon a lelkészképzés időszerű kérdéseiről. Időközben azonban az ifjúság értesülve az egyetemes közgyűlés választásának eredményéről, nagy többségében elfogadott egy, az egyetemes közgyűlés elnökségéhez intézett beadványt, amelyben az egyet[emes] közgyűlés választási határozataival szemben kérte az aug[usztus] 14-i⁵⁰ presbiteriumi ülés határozatainak teljes egészükben való fenntartását. Ezt a beadványt az ifjúság még a dékánnak és a kar távollevő tagjainak a visszaérkezése előtt el is küldötte az egyet[emes] közgyűlés elnökségének, majd álláspontját a dékán által október 3-án összehívott gyűlésen is kifejtette, végül pedig közölte az érdekelt professzorokkal. Mivel pedig az ifjúságon nagy nyugtalanság vett erőt, a következő napon a dékán kénytelen volt ideiglenesen felfüggeszteni az előadások tartását, úgyhogy azok három napon keresztül valóban szüneteltek. A helyzet tisztázása érdekében részben a dékán folytatott megbeszéléseket az egyetemes közgyűlés elnökségével Budapesten, részben pedig Groó Gyula egyetemes főtitkár az egyetemes felügyelő megbízásából, azután pedig Dr. Vető Lajos püspök az egyetemes közgyűlés elnökségének megbízásából folytatott Sopronban tanácskozásokat mind az ifjúsággal, mind pedig a tanári karral, különösen pedig az érdekelt professzorokkal. E tanácskozások eredményeképpen Dr. Jánossy Lajos és Dr. Kiss Jenő professzorok nem foglalták el tanszékeiket, hanem azzal a kéréssel fordultak az egyet[emes] közgyűlés elnökségéhez, hogy hagyassék reájuk nézve érvényben rendelkezési állományba helyezésük. E rendelkezés folyományaképpen Dr. Kiss Jenő és Dr. Jánossy Lajos 1950. dec[ember] 1-vel nyugállományba helyezettek és kiváltak a lelkésznevelés szolgálatából”.

Karner Károly⁵¹

⁴⁷ Utána géppel kihúzva: *egyhangúlag*.

⁴⁸ A *rk. tanári minőségben* utólag, kézzel besúrvva.

⁴⁹ A *r. tanári minőségben* utólag, kézzel besúrvva.

⁵⁰ 16-ról javítva géppel.

⁵¹ Kézzel aláírva.